A bécsi követség története a két háború között

Pritz Pál

A köztörténeti háttér

Viktor Weber tábornok 1918. november 3-án Padovában (német nevén Paduában) fegyverszüneti megállapodást írt alá a győztes antant hatalmak képviselőjével, Armando Diaz tábornokkal. Kinek a nevében? A már nem is létező Monarchia nevében. A tett merőben értelmetlennek tűnhet, ám annak mégis mélyen gyökerező történelmi magyarázata volt. A négyesztendős küzdelemben a leendő győztes hatalmak is oly mértékben megrendültek, hogy népeik számára bizonyítaniuk kellett: fiaik nem feleslegesen véreztek, megvan a győzelem.

Ezekben a napokban a Duna-medencei térségben már nem csupán a nemzeti, hanem a társadalmi kérdés is napirendre került. Tehát társadalmi forradalmak is győzedelmeskedtek. A magyarság tragédiája az volt, hogy az a polgári demokratikus forradalom, amelyet egyszerre szimbolizált az őszi rózsa és Károlyi Mihály neve, nem tudta, nem tudhatta megvédeni a Szent István-i Magyarországot.

Az elhúzódó háború miatt elégedetlenkedő katonák sapkájukról letépték a bojtot, s helyére őszi rózsát illesztettek. Így lett a virág a forradalom szimbóluma. És azért vált gróf Károlyi Mihály neve e forradalom jelképévé, mert akkoron a legegyszerűbb emberektől a legmagasabb társadalmi körökben élőkig az a felfogás vált – rövid ideig, de a sorsdöntő pillanatokban – uralkodóvá, hogy egyetlen embertől lehet menekvést remélni. Menekvést, hogy nem kell a vereség árát megfizetni. Károlyi Mihálytól. És természetesen a forradalomtól.

Károlyi Mihályt joggal illeti a bírálat, hogy naiv volt a győztesekkel szemben. Képtelen volt felmérni, hogy a bukás után is Németország volt a döntő kérdés. Mert Németország legyőzött állapotában is félelmetes ellenfél maradt. Vele szemben a szétesett Osztrák-Magyar Monarchia utódállamaiból kellett (volna) hatékony szövetségi rendszert felépíteni. Azt pedig csakis a történelmi Magyarország rovására lehetett megtenni.

Ám akik azért bírálják Károlyi Mihályt és fegyvertársait, hogy nagyon elkésve tettek lépéseket az ország határainak megvédésére, azok bizony nem veszik tudomásul a történelem könyörtelen természetét. Ez esetben azt, hogy a katonák torkig voltak az

addig kénytelen-kelletlen elviselt szenvedésekkel. Meg azt, hogy számukra maximum a szülőföld védelme volt a fontos, ám a haza távoli szegleteinek sorsánál sokkal jobban izgatta őket egyéni életük jobbra fordulása.

Két dolog keveredik itt makacsul össze, s zavarja a tisztánlátást. Az egyik, hogy a nagy háború elvesztésével a *történelmi Magyarország* menthetetlenül sírba szállt. Ezt a háborút a robosztus államférfi, gróf Tisza István Magyarországa vesztette el. Ám a bukás után nyitva maradt a kérdés, hogy a trianoni ország mekkora területet birtokol majd.

Az antant törekvéseit, az akkori nemzetközi helyzet adottságait, a politika világának furfangjait jobban ismerő politikával bizonyára lehetett volna a részleteiben jobb eredményt kiharcolni. S ehhez mielőbb általános választásokat kellett volna tartani és földet osztani. Károlyi Mihály irgalmatlanul nehéz helyzetét aztán az antant a Fernand Vix alezredes nevével elhíresült 1919. március 20-i jegyzékével tette végzetessé. Ebben is ott van az államfő, Károlyi Mihály egyéni politikusi gyengesége. Mert nem tudta felmérni a belpolitikai helyzetet, s komolyan hitte: a szociáldemokratáknak adja át a kormányt, maga pedig megőrizheti az államfői hatalmat. Miközben azok a szociáldemokraták már paktumot kötöttek Kun Béla kommunistáival. Annak jegyében pedig készek voltak kommunista módon cselekedni. Készek voltak a megszülető Magyarországi Tanácsköztársaság államát üzemeltetni.

Károlyi Mihály forradalmának nemzeti jellege

Bármily sokan is vitatják, a tények világában nem lehet kétséges: az 1918. őszi magyar polgári demokratikus forradalom minden szempontból nemzeti alapon állt. Jóllehet november 16-án *nép*köztársaságnak deklarálta magát, sokkal inkább volt nemzeti, mint népi. *Nemzeti* a szó valódi, a történeti tényanyag alapján megragadható értelmében. Ebből következően elmondható, elmondandó, hogy nem csupán a Tanácsköztársaság és az annak nyomán berendezkedő ellenforradalom volt véres: az őszirózsás forradalom időszakában sem kevés véres esemény történt. Mert Károlyi Mihály polgári demokratikus forradalmának jutott első helyen feladatául, hogy megzabolázza a négyéves *tömeg*háborúban, a tömegek egyéni élete és érdeke szempontjából teljességgel *értelmetlen* háborúban felgyűlt véres indulatokat. Mert (például) Batthyány Ilona grófnő és társai helyesen adták ki és terjesztették 1918. november elején a jelszót: „Mihályt erősíteni, mert utána jön a bolsevizmus". És Károlyi Mihály valóban ennek megfelelően cselekedett. (Ebből is látszik annak a vádnak a képtelensége, hogy ő adta volna át 1919 márciusában Kun Bélának a hatalmat.) A nép indulata akkor sok arisztokratának az életét kioltotta volna. Gróf Bethlen Istvánnak is menekülnie kellett az erdélyi Sámsondon lévő birtokáról. Családjával a közeli nádasban húzta meg magát, hogy aztán a beálló

sötétben Marosvásárhelyre menekülhessenek. Ő a saját bőrén tapasztalta meg, hogy Károlyi Mihály forradalmánál sokkal inkább az őt felkoncolni akaró néppel van a „baj".

Ha másként lett volna, akkor külföldre menekül tovább. Ő ellenben a forradalmas fővárost választotta, ahol már biztonságban volt, s egy ideig Károlyi Mihállyal együtt igyekezett politizálni.

Amikor a kormány véresen, statáriummal teremtett rendet, csillapította le a várost és a falut, jelentős mértékben a régi nemzeti alapon politizált. És a régi nemzeti alapon állt, amennyiben érzelmi és taktikai okokból képtelen volt szakítani a Szent István-i Magyarország eszméjével.

A világforradalmi alapon álló Tanácsköztársaság

A Magyarországi (és nem magyar) Tanácsköztársaság az átmenetileg valóban sikeres északi hadjárattal sem tett többet az ország integritása érdekében, mint az őszirózsás forradalom. Kun Béla és társai szeme előtt a világforradalom víziója lebegett. Az antant pedig (Georges Clemenceau álságos ígéretei ezt aligha takarhatják el) nemhogy nem volt megengedőbb az új rezsimmel szemben, hanem éppenséggel ekkor változtatta meg a magyarság hátrányára az álláspontját Nyugat-Magyarország tekintetében. Mert Párizsban felkunkorodott a rém: a német-osztrákok lemásolják a magyarországi példát. Ezt megakadályozandó ajándékozták oda az éléskamrát, vagyis Nyugat-Magyarországot (későbbi, mai nevén Burgenlandot) Német-Ausztriának.

A Magyarországi Tanácsköztársaság 1919. augusztus 1-jei bukása nyomán berendezkedő ellenforradalmi rendszer megszületését döntően az antant, s nem csekély mértékben a Kelet-Magyarországon állomásozó, augusztusban a fővárosba is bevonuló román hadsereg segítette. Az eredeti programjához visszatérő szociáldemokrácia azt tartotta nemzeti érdeknek, ha az antant segítségével polgári demokratikus rendszert valósít meg. Az ellenforradalom táborában mindinkább túlsúlyossá váló Horthy Miklós és környezete ellenben antiliberális, katonai diktatúrára épülő rendszerben látta a nemzet érdekének megtestesülését. Bármily eltérő jövőképek is feszültek egymásnak, mindkét tábor képviselői magától értetődőnek vették, hogy vitájukat az antant moderálja. (Tehát, ha úgy tetszik: nem egymás között, nem nemzeti keretek között rendezik azt.)

S az antant hivatalos képviselőjeként Budapesten moderátori szerepet betöltő Sir George Clerk olyan kompromisszumot formált közöttük, melynek jegyében mindkét félnek engednie kellett. Így alakult ki az a *korlátozott parlamentáris rendszer*, amelyet később Bethlen István alakított ki a maga részleteiben. E rendszer ugyan a kormányfő 1931-es bukása nyomán nem keveset torzult, ám alapvetően mégis egészen az ország 1944. márciusi német megszállásáig működött. (Ezen semmit sem változtat az a tény, hogy mind Magyarországon, mind pedig külföldön máig nem csitult el a vita a Horthy

Miklós nevét viselő rendszer jellege körül. Nem kevesen rút diktatúráról beszélnek, a másik térfélen pedig majdhogynem nyugati minták alapján működő parlamentáris rendszert láttatnak.)

Az önálló magyar külügyi szolgálat megszületése

1918 őszén a magyar állam nem csupán azokkal a feladatokkal küszködött, amelyekkel minden forradalmi rendszernek szembe kell néznie – tehát hogy a turbulens viszonyok közepette is fenntartsa a társadalom életét –, ám feladatkörébe került az is, amire az Osztrák-Magyar Monarchia dualista keretei között értelemszerűen nem volt szükség. A honvédelemről, az önálló külügyi igazgatásról és a teljes állami pénzügyről volt szó.

Az önálló magyar külügyi szolgálat megteremtésében is nagy segítséget jelenthetett azoknak a személyeknek az átvétele, akik addig a volt Monarchia közös hivatalaiban dolgoztak – akár a külügy, akár a pénzügy, akár a hadügy terén, esetleg a király személye körüli minisztériumban. A magyar közvélemény zöme azonban ezt a törekvést élénk kritikával fogadta, mert Habsburg-ellenes érzületükből adódóan az ilyen hivatalokból jöttek nemzeti érzületét lagymatagnak találta. Tudni kell, hogy a magyar közgondolkodásban hagyományosan a nemzeti függetlenségre összpontosító, ún. kuruc felfogás a népszerűbb, szemben az ún. labanc felfogással. Ez utóbbi is természetesen nemzeti, ám hívei úgy látták, a nemzeti érdeket szupranacionális keretben jobban lehet érvényesíteni.

1918 őszén (és a későbbiekben is) a kuruc felfogásúak azt kívánták, hogy elsősorban a hazai miniszteriális és vármegyei szolgálatból toborozzák a külügyi garnitúra tagjait. A forradalom irányítói azonban tisztában voltak azzal, hogy nem szabad ennek a nyomásnak engedni. És ezen a véleményen voltak később azok is, akik a forradalmak bukása után folytatták a külügyi szolgálat kiépítését.

A téma megértéséhez vissza kell utalnunk a Monarchia (előző fejezetben részletesen taglalt) világára. Az Osztrák-Magyar Monarchia külügyi szolgálatában olyan arányban lehetett-kellett magyar állampolgárságú egyéneket alkalmazni, amilyen mértékben Magyarország az ún. kvótát fizette, vagyis vállalt részt a Monarchia közös költségeinek fedezésében. Ez ugyan egészében sem teljesült, és az idő múlásával a Lajtán túliak mind többen lettek. Konkrétan szólva: kezdetben a kvóta 30, idővel 36,4%-ot tett ki, míg 1897-ben az összlétszám 26%-a, 1917-ben pedig 32%-a volt magyar állampolgárságú.

Ez az értékes szakemberállomány jött természetesen első helyen számításba, amikor a forradalmi kormányzat hozzáfogott az önálló magyar külügyi szolgálat kiépítéséhez. Ezért az önálló magyar külügyi igazgatásról 1918. december 13-án rendelkező V. néptörvény – amely az addigi nemzetközi gyakorlatnak megfelelően a létrejövő szolgálatot külügyminisztériumra, diplomáciai képviseletekre és konzuli hivatalokra

osztotta – kinyilvánította: a volt közös minisztériumok és egyéb intézmények magyar állampolgárságú alkalmazottai (addigi besorolásuknak és illetményüknek megfelelő) állást kapnak, ha ezt óhajtják, és a Népköztársaságra a hűségesküt leteszik. A törvény érvényesülését jól érzékelteti, hogy a kiépülő szolgálatban 1919 februárjában a kinevezett tisztviselők 44%-a korábban a Ballhausplatzon nevelődött.

A békekötés előtt azonban az országnak külföldi képviseletek felállítására nem sok lehetősége volt. Hiszen magát a Népköztársaságot sem az antant, sem a szomszédos államok – Ausztriát, a velünk a veszteségben is osztozó volt társállamot kivéve – nem fogadták el. *A bécsi követség létesítése* ezért *többszörösen felértékelődött*. Jól mutatja ezt az a tény, hogy míg magáról a külügyi igazgatásról december 13-án született meg az említett V. néptörvény – és ez sem volt lassú tempó –, addig az első magyar követ, Harrer Ferenc már november 14-én reggel megérkezett a császárvárosba. Ő egy francia–német eredetű, elmagyarosodott polgárcsalád gyermeke, korábban Budapest alpolgármestere volt. Gyakorlott közigazgatási szakember, aki napok alatt kiépítette a követséget. Munkatársait természetesen az ott élő, dolgozó volt közös külügyi tisztviselők közül válogatta össze. A misszió első pillanattól egy pompás barokk palotában, a hajdani király személye körüli minisztérium épületében működött.

November 15-én Otto Bauer, az osztrák külügyek akkori irányítója követi konferenciára invitálta az utódállamok már Bécsben időző képviselőit, így Harrer Ferencet is. Az értekezlet konstruktív, bizalmat sugárzó hangulatban folyt, és megállapodás született arról, hogy a diplomaták mennél több konkrét, időszerű gazdasági és közigazgatási kérdés megoldására törekszenek. A Monarchia romjain azonban annyi politikai feszültség generálódott, hogy ebből a jó szándékú beállítódásból a valóságban csak igen szerény eredmények születtek.

Harrer Ferenc sem maradt sokáig Bécsben. Három hét múlva már ismét Budapesten volt, mert magának a magyar Külügyminisztérium kiépítésének feladatát kellett ellátnia.

Utódai is gyorsan váltották egymást. Más-más karakterű, különféle képzettségű férfiak voltak, akiket leginkább az rokonít, hogy egyikük sem hivatásos diplomata. A polgári demokratikus forradalom hónapjaiban Charmant Oszkár ügyvéd képviselte hazánkat, akinek praxisában a Károlyi család ügyeinek képviselete töltött be korábban fontos szerepet. A Tanácsköztársaságot Bolgár Elek, majd Czóbel Ernő, végül Böhm Vilmos képviselte. Bolgár sokoldalúan képzett értelmiségi. Jogász, történész, aki Bernben filozófiából doktorált. Sorsa annyiban hasonlatos Harreréhoz, hogy ő is azért hagyta el a követi posztot, hogy azután a központban – a külügyi népbiztosságon – legyen a második ember. Czóbel Ernő szintén képzett értelmiségi volt – később a marxi-engelsi életmű neves filológusa és editora –, s a Tanácsköztársaság ügyét különféle fontos posztokon védelmezte. Az eredetileg műszerész Böhm Vilmos a dualizmuskori magyar szociáldemokrata mozgalom egyik kitűnősége volt. Bécsi követi megbízatását

az antanthatalmak képviselőivel való tárgyalásra használta fel, annak érdekében, hogy a Tanácsköztársaság helyére az antant által is elismert szociáldemokrata típusú hatalom kerülhessen.

A kísérlet azonban nem sikerült. Döntően a helyzet inerciájából, s nem csekély mértékben a győztes hatalmak politikusainak rövidlátásából adódóan. Így a forradalmak időszakát az ellenforradalom kora váltotta fel. Az átmenetek logikájának szinte szimbólumaként ekkor a követség élére – ügyvivőként – a hivatásos, karrierdiplomata Marsovszky Móric került. Szeptember második felében bekövetkezett, váratlan halála után Gratz Gusztáv személyében a magyar társadalmi és politikai közélet valóban reprezentatív személyisége költözött be a díszes palotába. Gratz a felvidéki Szepességből elszármazott polgárivadék volt – komoly intellektussal, egyre mélyülő tudással. A Max Weber-i normákat is messze túlszárnyaló, művelt hivatalnok, aki a közös külügyminisztériumban osztályfőnök, majd 1917-ben magyar pénzügyminiszter lett. A nacionalizmusok türelmetlen megnyilvánulásait mindenkor idegenkedéssel szemlélte; maga úgy tudott a magyarság ügyével azonosulni – miért is bízták volna rá különben éppen a berendezkedő ellenforradalom kritikus első esztendeiben az igencsak fontos bécsi követi posztot? –, hogy közben a magyarországi németség identitástudatának megőrzését is fontos célkitűzésének tartotta. Legitimista beállítottságú volt – az újabb kutatások kimondottan ez irányú militáns magatartására irányították a figyelmet –, mert tudós közgazdászként, történelmi dimenziókban gondolkodni képes politikusként az volt a meggyőződése, hogy a térség egymással viaskodó kis országainak acsarkodó, túlfűtött nacionalizmusa zsákutcába visz, ellenben a legitimizmusban rejlő szupranacionalizmus gyógyító hatású lehet.

A ballhausplatzi szellem értékéről

A korszak turbulens viszonyai közepette, amikor a trianoni ország jövőjét csakis a korabeli európai realitások közé való illeszkedés jelenthette, ez a mentalitás kifejezetten jótékony hatású volt. Szemhatárunkat megemelve mondjuk: a második világháború örvényébe való sodródás időszakában a magyar külügyi apparátus önmozgásával a viszontbiztosítás útjainak megleléséhez igyekezett a külpolitika irányítóit segíteni. És ebben az önmozgásban félreismerhetetlenül ott volt a régi ballhausplatzi szellemiség. Az 1938. évi első bécsi döntés után (amely a felső-magyarországi területek túlnyomóan magyar ajkú lakosságát juttatta vissza Magyarországnak) a pályafutását annak idején a közös külügyminisztériumban kezdő Barcza György, akkoron londoni követ írásba kívánta foglaltatni az angol egyetértést. Sajnálatos módon a mindent a német győzelemre feltevő gróf Csáky István külügyminiszter nem fogadta el a bölcs tanácsot. *Az apparátus tehát nem volt alkalmas arra, hogy a politikát az igazi nemzeti érdekek szerint cselekedetre ösztönözze.*

Az apparátus értékét ugyanakkor rontotta a titoktartás terén kezdettől fogva tapasztalt megengedhetetlen, mégis állandóan eltűrt lazaság. Ennek a fecsegő mentalitásnak is szerepe volt abban, hogy amikor 1944. szeptember végén, sok habozás után, Horthy Miklós végre elküldte megbízottait Moszkvába, az előzetes fegyverszüneti megállapodásra a Dísz tér teljes kizárásával került sor. Ez a kormányzói titkolódzás azután október 15-én olyan tragikomikus eseményekhez vezetett, amelyek még tovább züllesztették az ország egyébként is mind mélyebbre csúszó külföldi presztízsét. (A moszkvai tárgyalásokról nem is tájékoztatott Hennyey Gusztáv külügyminiszter október 15-én a svéd és a török követet arra kérte, hogy kormányaik a nagyhatalmakhoz továbbítsák hazája fegyverszüneti kérelmét.)

A bécsi követség a kiépülő hálózaton belül

Hogyan is helyezkedett el a bécsi magyar követség a korabeli magyar külföldi missziók hálózatában? Egyáltalán hogyan, milyen sorrendben épültek ki az egyes állomáshelyek?

1920 végéig összesen tizennégy magyar követség, képviselet, konzulátus, konzuli képviselet kezdte meg munkáját – kivétel nélkül Európában. Követség működött – a felállítás időrendjében – Bécsben, Bernben és a Vatikánban, képviselet Berlinben, Hágában, Rómában, Varsóban, Belgrádban, Prágában és Párizsban, főkonzulátus Berlinben, konzulátus Hamburgban és Kölnben, valamint konzuli képviselet Triesztben.

Bármennyire feszült volt is a korabeli magyar–román viszony, ami egy bukaresti képviselet létesítését akadályozta, végül a romániai magyarság érdekeinek a lehetőség szerinti védelme kikényszerítette, hogy Bukarestben is ajtót nyisson magyar külképviselet (1921. január). Két hónappal később Stockholmban létesült követség, májusban pedig a Nemzetek Szövetsége genfi központja mellé telepítettek magyar titkárságot, hiszen Magyarország csak 1922 őszétől lett tagja a Népszövetségnek. Ugyancsak májusban konzulátus született Münchenben, és csupán ezek után létesült – 1921. június 3-án – Londonban képviselet. A békeszerződés aláírása ugyan már 1920. június 4-én megtörtént, Magyarország diplomáciai elismerése azonban hosszabb folyamat volt, amelynek jegyében azután a korábban létesült képviseletek is átalakultak követségekké, illetve konzulátusokká.

A missziólétesítésekre vonatkozóan eltérő tervek születtek, s mögöttük minden bizonnyal eltérő politikai felfogások és gazdasági érdekek húzódtak meg. Ezek küzdelméből a szófiai követség 1921 augusztusában, míg a washingtoni követség csak októberben született meg.

Az 1922. esztendőt ismét újabb romániai misszió nyitotta: Kolozsvárott útlevélkirendeltség létesült. Februárban a belga fővárosban született magyar követség,

valamint diplomáciai kapcsolat jött létre Spanyolországgal is. (Mindkét lépés viszonossági gesztus: korábban már belga és spanyol követség működött a magyar fővárosban.) Takarékossági okból Madridban csak 1926-ban rendeztek be követséget, addig az ügyeket Párizsból intézték. Ugyancsak februárban Montrealban főkonzulátus született, majd márciusban jöttek létre az Egyesült Államokba tervezett konzuli helyek: New Yorkban főkonzulátus, Chicagóban, Clevelandben és Pittsburghben konzuli kirendeltség.

Az ország gazdasági erejéből ekkor nem futotta többre, a következő három évben a külképviseletek kiépülésének folyamata lényegesen lelassult: összesen öt újabb helyen tűzték ki a magyar lobogót. 1923 márciusában Tallinban – ahogy akkoriban az észt fővárost Magyarországon is német nevével illették: Revalban – rendezkedett be magyar követség, majd az év októberétől Milánóban konzulátus segítette a magyar gazdasági érdekeltségek érvényesülését.

1924 májusában – a tervezettnél jóval később – nyílt a törökországi követség, az egyébként favorizált athéni misszió létesítésére pedig csak 1925 novemberében került sor. A Buenos Airesbe már 1920-ban tervbe vett követség 1928-ban nyitotta meg kapuját; előtte, 1927 májusában Rio de Janeiróban rendezkedett be magyar követség. 1925 novemberében São Paulóban, 1926 októberében Zágrábban, 1927 májusában Winnipegben, augusztusban pedig Pozsonyban létesítettek konzulátust.

Összességében így 1930-ban 23 követség és 16 konzulátus működött. Ez utóbbi jóval elmaradt a tervezett mértéktől, ezért a tiszteletbeli konzulátusok számának – ami ugyanebben az évben 66 volt – erőteljesebb gyarapításával iparkodtak a gazdasági igényekre tekintettel lenni. Ezek munkája esetenként olyan tetemes volt, hogy magyar állami alkalmazottak bevonásával segítettek rajtuk. A külföldi követségek létesítése sohasem olcsó dolog, különösen nem az egy fejlett államban nyíló misszióé. A diplomáciai tevékenységtől elválaszthatatlan reprezentáció túlzott terheit a parlamenti ellenzék mindenkor éber figyelemmel kísérte és gyakran hevesen kritizálta. Ennek is szerepe lehetett abban, hogy a követi posztok jelentős hányadát nem töltötték be: a missziókat nem ritkán ügyvivőkre bízták, akiket a követeknél jóval szerényebb jövedelem illetett meg. Például 1927-ben a 22 követi poszton mindössze 14 követ működött.

Rendszer és nemzeti érdek

A rendszer exponensei úgy tartották, akkor szolgálják a nemzet érdekét, ha nem engednek a történelmi Magyarország visszaállításának céljából, miközben a nem túl jelentős, s szinte folyamatosan gyengülő szociáldemokrácia és a nálánál is erőtlenebb polgári demokratikus tábor reprezentánsai az etnikai revízió mellett voltak. Mindezeket ugyan (kimondva-kimondatlanul) gyakran érte a vád, hogy nem, illetve nem eléggé nemzetiek, valójában nem kétséges, hogy a nemzet érdeke valami efféle program megvalósítását kívánta (volna).

Mert a hivatalosság nagyra törő programja a lényegét tekintve soha nem volt reális.

A két háború közötti magyar külpolitika alapvető ellentmondása az volt, hogy intézői, támogatói úgy törekedtek a Szent István-i határok visszaállítására, hogy közben (természetesen nem a ködevők, hanem a reálisan, közel reálisan gondolkodók számára) mindenkor világos volt: arra elegendő saját erő nincs és nem is lesz, rá vagyunk szorulva a békerendszerrel elégedetlen nagyhatalmak támogatására.

Potenciálisan Olaszország, s ereje (várható ereje) okán leginkább Németország jöhetett számításba. A konszolidálódó, a húszas évek zömében a Franciaországgal való megbékélést kereső – ahogy akkoron mondták: a teljesítési politikát folytató – Németország ugyan nem ez a hatalom volt, de Bethlen Istvánban, Gömbös Gyulában és sokan másokban már igen korán megfogalmazódott az újabb német szövetség gondolata. Tehát csírájában már a húszas években ott volt a *vabankos gondolat*, amit később Gratz Gusztáv vetett Bethlen szemére. Igaz, nem nyilvánosan, de mégis a majdani nyilvánosságnak szánva, valamikor a második világháború éveiben írott összefoglalásában. (A sokáig lappangó kéziratból csak 2001-ben lett könyv.[1]) Ennek lényege, hogy a magyar kormányok a megmaradt országot teszik kockára az elvesztett területek visszanyeréséért.

*

1921 elején Gratz Gusztáv Budapestre utazott, hogy átvegye a külügyminiszteri posztot, s ekkor Masirevich Szilárd lett az új bécsi követ, a stabilizálódó viszonyok kifejeződéseképpen egészen 1925 derekáig. Elmagyarosodott család gyermeke: nagyapja, Masirevich Sámuel görögkeleti szerb pátriárka, édesanyja a budapesti ingatlanokban gazdag Harisdinasztia tagja. A húszas évek elején már igen gyakorlott, hosszú ballhausplatzi múlttal rendelkező Masirevich gyakran mondogatta, hogy ereiben egy csepp magyar vér sem csordogál, s magát „vad rácnak" nevezte. Az, hogy ennek ellenére is szép karriert futott be – a húszas és a harmincas években az egyik legismertebb magyar diplomata volt –, feltehetőleg elgondolkoztató adalék ahhoz, hogy a korszak magyar nemzetiségi politikáját (amit nem ritkán illettek a türelmetlen nacionalizmus vádjával) szintén árnyaltan szemléljük.

Mivel roppant lényeges, ezért elmondjuk: a korabeli magyar politikai elit nagyvonalú nemzetiségpolitikai jogalkotással törekedett az akkori (és a hitük szerint területében majdan ismét naggyá váló) országban a nem magyar ajkúakat elégedetté tenni. Az uralkodó közvélemény széles körei azonban teljesen másként gondolkodtak. Abban a – merőben téves – meggyőződésben éltek, hogy a Szent István-i birodalmat a nemzetiségekkel szemben túlzottan elnéző politika vitte a sírba. Ezért a kormányzat nemzetiségpolitikai rendelkezéseit – ahol tehették – elszabotálták.

A követség egyébként ezekben az esztendőkben messze nem volt könnyű helyzetben. Hiszen az osztrák politikai élet döntően a szociáldemokrata eszmevilágban zajlott.

Bécsben jelentős számú baloldali (kommunista és szociáldemokrata) magyar emigráns élt. Kapcsolataikat az ellenforradalmi Magyarország befeketítésére, a politikai kurzus megbuktatására igyekeztek felhasználni. Maga az osztrák külpolitika az 1920–1921-ben megszerveződő (szellemiségében ellenben már korábban is létező) kisantant felé gravitált. A magyar külpolitika számára ez a kemény elszigeteltség periódusa volt. A bécsi misszió a mindennapi kapcsolatápolás apró munkájával vette ki a részét az akkor is aktív diplomácia tevékenységéből.

A korábbi – és számos mai munkában is fellelhető – felfogás szerint a magyar külpolitikának az 1927. évi magyar–olasz, „örök barátságinak" mondott szerződés nyitotta meg az aktív időszakát. Ez azonban „csak" annyiban helyes, amennyiben Róma támogatásával a magyar külpolitika immáron cselekvően igyekezett a területi revízió irányába lépni. Valójában a magyar külpolitika kezdettől fogva meglehetősen aktív volt. Védte az országot a kisantant nyomásával szemben. Tevékeny szerepet játszott a IV. Károly (osztrák császárként I. Károly) 1921. évi szerencsétlen visszatérési kísérletei nyomán feltámadt hatalmas veszedelmek elhárításában. Eredményes volt e külpolitika abban is, hogy Magyarország 1922 őszétől a Nemzetek Szövetségének a tagjává válhatott. Majd igencsak sikeresnek bizonyult e külpolitika abban is, hogy 1924-ben az ország a Népszövetség égisze alatt kölcsönhöz juthatott. E nélkül aligha sikerülhetett volna az értékálló magyar valuta – a pengő – megteremtése, az ország gazdasági stabilizációja.

Masirevich Szilárd útja Bécsből 1925-ben a prágai követségre vezetett, utóda pedig gróf Ambrózy Lajos lett, aki egészen 1932 végén bekövetkezett nyugdíjazásáig állt a misszió élén.

Ambrózy ugyan Bécsben született, ám magyar nemesi családból, amely a bárságot 1838-ban, a grófi rangot pedig közvetlenül a világháború kitörése előtt, 1913-ban nyerte el. Kerek negyedszázadon keresztül dolgozott a közös külügyi szolgálat különböző posztjain, 1910-től a római nagykövetség első beosztott tisztviselője volt. Vállalta a magyar forradalmak szolgálatát, majd 1919 őszétől az újjászerveződött Külügyminisztérium egyik kulcsfigurája lett. Osztályfőnök, az elnöki csoport, tehát a minisztérium adminisztratív, személyügyi központjának a vezetője. Nevezetes lépése, hogy 1921 őszén – sikertelen – kísérletet tett a szolgálat státuszainak egyesítésére, vagyis arra, hogy a diplomáciai és a konzuli beosztások között szabad átjárás legyen.[2] E törekvése korszerű szemléletre vall, hiszen így a konzuli szakágban elsajátított jártasságok a diplomatamunka hatékonyságát javították volna, a társadalmi, gazdasági és politikai tevékenység között az addiginál jóval szervesebb kapcsolat jegyében.

A bécsi követi évek a gazdaságszervező munkából neki és missziója tagjainak is bőséggel juttattak, hiszen a magyar és az osztrák gazdaság között a korábbi évszázadokban kialakult munkamegosztásnak az állami különválás véget vetett. Az autarchia irányába fordult gazdaságok, majd az 1929-ben kirobbant gazdasági válság a kereskedelmi kapcsolatokat súlyosan megnehezítette, időnként teljesen megbénította,

miközben a magyar mezőgazdaságot, valamint az osztrák ipart az a gond fojtogatta, hogy termékfeleslegét nem tudja eladni. A követség munkájának másik súlyponti feladata annak segítése volt, hogy az 1927-től (az említett „örök barátsági" szerződés nyomán) elmélyülő magyar–olasz együttműködésbe az osztrák fél is megbízhatóan bekapcsolódjék. A nagypolitika e programot 1929-től tette reálissá, s a szorosabbá vált viszonyból a misszióra értelemszerűen igen sok munka hárult.

A nyugdíjba vonult Ambrózyt 1933 elején Nelky Jenő váltotta fel. Az ő múltja is a közös külügyi szolgálatba kalauzol minket, mentalitása azonban nem elődjével, hanem az új miniszterelnökkel, Gömbös Gyulával rokonítja. Nelky a Gömbös-csoport tagja volt, a miniszterelnök bizalmából került a bankgassei palota élére. A korabeli magyar–olasz kapcsolatoknak nem csupán politikai, hanem ideológiai tartalma is volt, s az osztrák politika – abban a reményben, hogy ekképpen elkerülheti a Hitler barna birodalmához történő kényszerű csatlakozást – szintén hasonló irányba formálódott. Nelky lendületesen és az elvárásoknak megfelelően működött, alig több mint másfél esztendő múltán – magánéletének fordulata miatt – mégis kénytelen volt elhagyni állomáshelyét. Az történt ugyanis, hogy jugoszláv nővel kívánt házasságra lépni, ezt pedig a magyar Külügyminisztérium szigorú belső rendje, biztonsági szempontjai nem viselték el. Nelky Jenő mégis a házasság mellett döntött, és ezért a diplomáciai pályának búcsút kellett mondania. Nyugdíjazása után azonban nem volt akadálya annak, hogy a Magyar Rádióban találjon állást.

Báró Apor Gábor, a Külügyminisztérium politikai osztályának, a külpolitika formálása szempontjából kulcsfontosságú részlegének addigi vezetője lett Nelky utóda. Misszióvezetése azonban nem bizonyult hosszú életűnek, mert néhány hónap múlva, 1935 áprilisában visszatért Budapestre, hogy a külügyminiszter helyettese – korabeli szóhasználattal: állandó helyettese – legyen. Utóda – és egyben az általunk tárgyalt korszakban az utolsó követi rangú diplomata – Rudnay Lajos lett. Ő szintén a közös külügyi szolgálatban, annak a konzuli ágán kezdte pályafutását. Azon külügyi tisztviselők meglehetősen széles táborába tartozott, akiknek a diplomata karrier előtt a magyar Külügyminisztérium tárta szélesre az ajtót. Bécsbe kerülését részben szintén magánéletének fordulata magyarázza. Korábban Szófiában volt követ, ahol elvált, hogy feleségül vehesse – átmenetileg, amint csípősen terjesztették – Habsburg Albrecht férjeket cserélő korábbi hitvesét.

Az Anschluss előtti évek voltak ezek, amikor már Bécs kétségbeesetten próbált az 1934-ben aláírt római jegyzőkönyvek formálta olasz–osztrák–magyar együttműködésbe kapaszkodni. Mussolini nagyhangú támogatási ígéretei azonban nem leplezhették el azt a tényt, hogy az abesszíniai kaland után Róma egyre inkább Berlin uszályába került, a magyar külpolitika pedig – bármennyire is tisztában volt azzal, hogy az Anschluss megvalósulása Magyarország számára is veszedelmeket rejteget – a területi revíziós törekvések csapdájában a Berlinhez fűződő viszonynak tulajdonított

elsődleges jelentőséget. Így a bécsi követség értéke a magyar külpolitika szempontjából óhatatlanul devalválódott.

1937 derekán Rudnay az athéni követség élére került, helyére Budapestről nem küldtek újabb követet, hanem az első beosztott diplomata, Bobrik Arno lett az ideiglenes ügyvivő. Az Anschluss megtörténte után – 1938. április 11-től – a követséget főkonzulátussá szervezték át, vezetésére Bobrik kapott megbízást. Bobrik trieszti születésű görög volt, aki a magyar beszédben és írásban még ekkortájt is bizonytalankodott. Igazi hazája a Monarchia volt, azon belül is az Adria délszaki, életvidám világa. A közös külügyi szolgálat konzuli ágán dolgozott, a diplomata uniformist ő is csak a magyar szolgálatban ölthette magára, hogy azután annál inkább ragaszkodjék hozzá. Főkonzuli szolgálata rövid intermezzo: 1939 elejétől már a prágai követség első beosztott tisztviselője volt, ahol azonban hamar utolérte bécsi sorsa. A németek márciusban bevonultak a cseh fővárosba, ezután ebből a követségből is főkonzulátus lett, amelynek élére szintén Bobrik került.

A megüresedett bécsi főkonzuli hely betöltésénél ezután a Dísz téren – tehát a magyar Külügyminisztériumban – már nem kísérleteztek diplomata átminősítésével. Van der Venne Arnold személyében olyan főkonzult küldtek oda, aki egész addigi életében a konzuli területen tevékenykedett, s akinek a főkonzulátus vezetése előrelépést jelentett. Ő 1943 tavaszáig intézte – a berlini magyar követségnek alárendelten – a korszak hatalompolitikai viszonyainak megfelelően az ügyeket.

1943 tavaszától Magyarország német megszállásáig báró Bothmer Károly volt a főkonzul. Ő már annak a fiatal generációnak a tagja, amely az első világháború után lépett a pályára, a külügyi munkával is a magyar Külügyminisztériumban kezdett ismerkedni. Arisztokrata származása ellenére sem kapott diplomáciai besorolást, mert Ambrózy említett, 1921. évi kísérlete megmutatta, hogy diplomatamunkáról már nem lehet a szolgálat tagjait konzuli területre visszairányítani. Ezért a szolgálatba lépőket először a minisztériumi, illetve a konzuli területen próbálták ki, s csak beválásuk után, státuszüresedés esetén adtak számukra diplomáciai besorolást és feladatkört.

A német megszállás gyászos tényével kell befejeznünk elbeszélésünket, hiszen a historikus dolga nem lehet más, mint a múlt elbeszélése, annak mindenfajta összetevőjének hiteles bemutatásával.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a bécsi követség működése a korszak magyar diplomáciatörténetének jelentős fejezetét alkotja. Fontosságát jelzi, hogy az ott állomásoztatott követek többnyire az egyébként is színvonalas – mert jelentős mértékben a ballhausplatzi hagyományokból táplálkozó – magyar külügyi szolgálat legfontosabb személyiségei közül kerültek ki. Amikor a misszió jelentősége csökkent, az nem az ottani tisztviselők gyenge munkáját, hanem a nagypolitika – mindkét nép számára – tragikus fordulatát tükrözte vissza.

Felhasznált irodalom

Barcza György: *Diplomata emlékeim. I–II.* (szerk. Bán D. András). Budapest: Európa–História, 1994.

Helyünk Európában. I–II. (szerk. Berend T. Iván). Budapest: Magvető, 1986.

Bethlen István: *Válogatott politikai írások és beszédek* (szerk. Romsics Ignác). Budapest: Osiris, 2000.

Fischer, Fritz: *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschlands. 1914–1918.* Düsseldorf: Droste, 1962.

Funke, Manfred (szerk.): *Hitler, Deutschland und die Mächte. Materialien zur Aussenpolitik des Dritten Reiches.* Düsseldorf: Droste, 1976.

Fülöp Mihály – Sipos Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században.* Budapest: Aula, 1998.

Gratz Gusztáv: *Magyarország a két háború között* (szerk. Paál Vince). Budapest: Osiris, 2001.

Hajdu Tibor: *Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom.* Budapest: Kossuth, 1968.

Herczegh Géza: *A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig.* Budapest: Magyar Szemle, 1999.

Hillgruber, Andreas: *Hitlers Strategie. Politik und Kriegsführung 1940–1941.* Frankfurt am Main: Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1965.

Horthy Miklós titkos iratai (szerk. Szinai Miklós – Szűcs László). Budapest: Kossuth, 1962.

Hory András: *Bukaresttől Varsóig* (szerk. Pritz Pál). Budapest: Gondolat, 1987.

Pritz Pál (szerk.): *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945.* Budapest: Akadémiai, 1994.

Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945.* Budapest: Kossuth, 1988.

Pölöskei Ferenc: *Tisza István.* Budapest: Gondolat, 1985.

Pritz Pál: *Magyar diplomácia a két háború között. Tanulmányok.* Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1995.

Pritz Pál, Sipos Balázs és Zeidler Miklós (szerk.): *Magyarország helye a 20. századi Európában.* Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 2002. Elektronikus változat: http://mek.oszk.hu/5300/05398.

Pritz Pál: *Az a „rövid" 20. század. Történetpolitikai tanulmányok.* Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 2005. Elektronikus változat: http://mek.oszk.hu/5600/05648.

Pritz Pál, Sipos Balázs és Zeidler Miklós (szerk.): *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században.* Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 2006. Elektronikus változat: http://mek.oszk.hu/5200/05284.

Pritz Pál: *Az objektivitás mítosza? Hazánk és a nagyvilág. 20. századi metszetek.* Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 2011. Elektronikus változat: http://mek.oszk.hu/10400/10411.

Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz.* Budapest: Magyarságkutató Intézet, 1991.

Romsics Ignác: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében.* Budapest: Osiris, 1996.

Romsics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés.* Budapest: Osiris, 2006.

Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés.* Budapest: Osiris, 2007.

Tőkéczki László: *Tisza István eszmei, politikai arca.* Budapest: Kairosz, 2000.

Szegedy-Maszák Aladár: *Az ember ősszel visszanéz... I–II.* Budapest: Európa, 1996.

Vermes Gábor: *Tisza István.* Budapest: Osiris, 2001.

A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944 (szerk. Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránt és Juhász Gyula). Budapest: Kossuth, 1968.

Jegyzetek

1 Gratz Gusztáv: *Magyarország a két háború között* (szerk. Paál Vince). Budapest: Osiris, 2001. 212–213. o.
2 Pritz Pál (szerk.): *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945.* Budapest: Akadémiai, 1994. 7. sz.

Résumé

The History of the Hungarian Embassy in Vienna between the Two World Wars

During the autumn of 1918, the Hungarian state was in a very serious situation. It had to get fit into the new Europe while it did not even have an independent foreign management. Since 1526, the majority – later all – of the Hungarians had lived in the Habsburg Empire. The Treaty of Trianon was signed on 4 June 1920, therefore they could start building up the Hungarian missions and embassies only afterwards. But the Hungarian representation in Vienna – obviously – could already be born in the autumn of 1918.

This study presents the life, work and personal relations of this mission until the *Anschluss* in 1938. The author shows the deeper social and the broader international contexts as well.